

ОРГАНІЗАЦІЯ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку

Юлія РІБЦУН,

канд. пед. наук,

ст. наук. співроб. лабораторії логопедії,

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України

Для розвитку ігрової діяльності дітям необхідні певні умови, особливо тим, які мають порушення мовленнєвого розвитку (ПМР). Педагог, який працює з такими дошкільнятами (вчитель-логопед, вихователь, інструктор з фізкультури, музичний керівник), організовуючи ту чи іншу гру, має враховувати вікові та індивідуальні психофізичні, мовленнєві особливості та можливості вихованців, щоб успішно розв'язувати коригувально-розвивальні, навчально-виховні та пропедевтичні завдання. У пригоді йому стануть подані методичні поради.

ОСОБЛИВОСТІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З ПМР

Залежно від виду мовленнєвого порушення дитяча ігрова діяльність має свої особливості. У дошкільників **із загальним недорозвитком мовлення це:**

- ◆ невміння гратися;
- ◆ неадекватні дії з предметами;
- ◆ примітивні та одноманітні дії з предметами;
- ◆ невміння використовувати предмети-замінники і діяти з уявними предметами.

У дітей **з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення і заїканням:**

- ◆ нестійкий інтерес до іграшки, недостатнє вміння використовувати її в грі;
- ◆ відсутність сюжету в розгорнутій грі;
- ◆ поодинокі сюжетні дії.

За таких умов формування ігрової діяльності має здійснюватися поетапно. На індивідуальних іграх-заняттях дитина виконує дії з іграшкою, спочатку наслідуючи дорослого, потім з мовленнєвим супроводом, а згодом у сюжетно-відображальній грі з обов'язковим використанням мовлення. Від дій поряд (дитина — педагог) дошкільник поступово переходить до спільних ігрових дій у складі мікрогрупи (дитина — однолітки).

У логопедичній роботі широко застосовуються різні види ігор, серед яких дві основні групи — ігри з правилами та творчі.

Тривалість різних видів ігор і частота їх проведення залежать насамперед від індивідуальних психофізичних особливостей дошкільників, форми та ступеня вираженості мовленнєвого порушення. Їх можна організовувати як окрему форму роботи, в рамках занять, прогулянок або як самостійну діяльність дітей. Ігрова діяльність має бути обов'язковою складовою всього освітнього процесу протягом дня.

ІГРИ З ПРАВИЛАМИ

Своєрідність ігор такого типу полягає в наявності конкретних меж, окреслених чітко встановленими правилами. Перед початком гри педагог ознайомлює з ними дітей. Щоб бути учасником гри, дитині необхідно виконувати ці правила, тобто підпорядковувати свої бажання встановленим вимогам.

Види ігор з правилами

- ◆ *Ігри з предметами.*
- ◆ *Дидактичні ігри* (з іграшками, настільно-друковані, музично-дидактичні, сенсорні, інтелектуальні, комп'ютерні, ігри-подорожі, ігри-передбачення).
- ◆ *Рухливі ігри* (ігри різної рухливості, ігри-естафети тощо).
- ◆ *Народні ігри* (рухливі, хороводні, обрядові та звичаєві).

Щоб розвивати мовлення дитини під час **ігор з предметами** (це можуть бути побутові речі,

**Стрічку мотаємо —
Звуки промовляємо.**

(Фото надане автором.
ЗДО № 1 "Соняшник",
м. Буча, Київська обл.)

основою для розвитку в них довільності поведінки.

Використання в **народних іграх** доступного для сприймання та вимови дитячого ігрового фольклору (приспівки, заклички, потішки, приказки, примовки, небилиці, мирилки, дражнилки, лічилки, скоромовки, чистомовки, загадки, утішки або забавлянки) роблять їх цікавими та ефективними для розвитку мовленнєвої діяльності вихованців кожної групи. Обов'язкова умова проведення таких ігор — попередня робота у формі бесід, розповідання народних казок, розучування того чи іншого мовленнєвого матеріалу, спільне виготовлення атрибутів.

Завдання мовленнєвого розвитку в іграх з правилами

Фонетико-фонематичний рівень

- ♦ Спрямування уваги дітей на звукоскладову будову слова.
- ♦ Автоматизація правильної звуковимови.
- ♦ Диференціація голосних і приголосних звуків за акустико-артикуляційними ознаками (твердість — м'якість, дзвінкість — глухість, місце, спосіб творення).
- ♦ Закріплення навичок елементарного звукового та складового аналізу.

Лексико-граматичний рівень

- ♦ Збагачення словникового запасу дітей шляхом уживання контекстуально зумовлених лексичних узагальнень на матеріалі різних частин мови (іменників, прикметників, дієслів, прислівників).
- ♦ Розширення розуміння та вживання антонімічних, синонімічних, багатозначних значень слів на позначення різних частин мови.
- ♦ Уточнення вміння використовувати різні граматичні категорії (роду, числа, відмінка).

Зв'язне мовлення

- ♦ Побудова різних за синтаксичною конструкцією речень (простих, складносурядних і складнопідрядних).
- ♦ Складання описових зв'язних розповідей за сюжетними картинками (однією або серією).
- ♦ Складання розповідей за ігровою ситуацією, з опорою на запропоновані слова, з власного досвіду.
- ♦ Переказ запропонованого знайомого чи незнайомого тексту з опорою на наочність.

Далі подаємо приклади авторських ігор з правилами.

ляльки, машинки, іграшкові тваринки), важливо спонукати її не лише розглядати предмети та маніпулювати ними, а й визначати їхнє функціональне призначення, виокремлювати і називати їх складові.

Найпоширеніші в арсеналі педагога **дидактичні ігри**, адже допомагають значно розширювати світогляд дітей і збагачувати їхній словниковий запас. Саме в таких іграх часто найвдаліше узгоджуються ігрова й навчальна діяльність, поєднуються ігрова й пізнавальна мотивація. Найчастіше в логопедичній роботі використовують, звісно, мовленнєві дидактичні ігри, однак дуже корисними є і **музично-дидактичні ігри**. Вони мають на меті розвиток у дітей уміння чути та розрізнати немовленнєві звуки, визначати джерело і напрямок звучання, диференціювати мелодії за висотою, силою, тембром, ритмом, динамікою (колискова, марш, танцювальна), що, у свою чергу, сприяє розвитку слухового сприймання, уваги та пам'яті дошкільнят. Не варто оминути увагою й **інтелектуальні ігри**. Розв'язуючи проблемно-пошукові та логічні завдання, діти вчаться висловлювати свої міркування, доводити думку, використовуючи не лише прості, а й складносурядні та складнопідрядні речення. А за допомогою **комп'ютерних ігор** можна унаочнити способи виконання вправ артикуляційної та пальчикової гімнастики, промовляння того чи іншого звука.

Рухливі ігри дають змогу розв'язати одночасно кілька завдань: допомагають зняти фізичне напруження і закріпити засвоєні на заняттях мовленнєві навички, а також сприяють формуванню у малят навичок саморегуляції, що, у свою чергу, стає

Лист левенятку Лео

Дидактична гра для дітей старшої групи

Мета. Виявити обсяг уявлень дітей про зиму та зимові явища. Вчити складати зв'язну розповідь за опорними запитаннями, використовуючи різні за структурою граматично правильно побудовані речення. Розвивати слухову увагу та пам'ять, словесно-логічне мислення, дрібну моторику. Формувати моральні якості особистості.

Матеріал: зображення веселого левенятка Лео; яскравий конверт з маркою, на якому написана адреса дошкільного закладу і номер групи; кубик з піктограмами; аркуші тонованого паперу, кольорові олівці, фарби, фломастери.

Хід гри

Учитель-логопед показує дітям великий конверт.

Учитель-логопед. На конверті адреса нашого дитсадка й номер нашої групи. А що ж усередині? (Відкриває лист, швиденько переглядає його. Повідомляє, що це лист від левенятка Лео, який живе в країні, де ніколи не буває зими). Погляньте, діти, він нам і фотографію свою надіслав! Лео — веселе, кмітливе, розумне левеня. Воно дуже любить запитувати: “Що?”, “Коли?”, “Де?”, “Чому?”, тому мама часто називає його чомусиком Лео. Напевно, він і у нас про щось запитує. Хочете послухати, що він пише?

“Діти! Там, де я живу, ніколи не буває зими. Я чув, що це дуже біла і весела пора року. Я так хочу зізнатися про неї більше. Розкажіть мені про зиму. Я вам буду наг-звичайно вдячний!”

Діти, чи згодні ви відповісти на лист Лео і розповісти йому про зиму? (Відповіді дітей).

А щоб наша розповідь про зиму була цікавою, змістовною та зрозумілою для левенятки, ми скористаємося ось цим чарівним кубиком (показує). На ньому — малюнки-символи. Вони підкажуть вам, про що варто розповісти. Коли побачите зображення дерева (1) — розповідатимете про природу взимку, птаха (2) — про птахів, що зимують у наших краях, і про те, як їм треба допомагати, звіра (3) — про те, як живеться взимку звірятам, одягу (4) — про те, як одягаються взимку люди і чому саме так; побачивши іграшку (5), розповісте про зимові розваги; а коли натрапите на зображення сердечка (6) — розкажете, за що ви любите цю пору року.

Діти, по черзі видаючи кубик, розповідають про зиму. Хтось із дітей, підсумовуючи сказане, складає зв'язну розповідь, контролюючи її послідовність числами на сторонах кубика (від 1 до 6).

Учитель-логопед записує розповіді дітей, вкладає їх у конверт. Нагадує, що Лео ніколи не бачив зими, і пропонує намалювати зимові картинки, щоб послати їх у подарунок левенятку.

Діти малюють. Педагог пише на малюнках імена авторів і вкладає дитячі роботи в конверт, підписує його, наклеює марку, обіцяє вкинути лист у поштову скриньку. Говорить, що вони з нетерпінням чекатимуть відповіді від Лео.

Замри – відібри!

Рухлива гра для дітей старшої групи

Мета. Формувати навички морфологічного аналізу. Вправляти в суфіксальному словотворенні. Активізувати та збагачувати словник самостійними частинами мови. Розвивати слухову увагу, пам'ять, загальну моторику, швидкість реакції. Удосконалювати вміння здійснювати мисленнєві операції (аналіз, синтез, порівняння). Виховувати уважність.

Хід гри

Діти бігають, зображуючи рухами зимові розваги — катання на лижах, ковзанах, гру в сніжки.

Учитель-логопед промовляє закличку:

Гей, веселуни-малята,
Нумо в гру цікаву грати.
Раз, два, три — вмить замри!

Діти зупиняються, завмирають у певних позах. Учитель-логопед продовжує:

Гей, розумники-малята,
Приготуйтеся міркувати.
Правильно відповідайте —
І одразу відмирайте.

(Ю. Рібцун)

Учитель-логопед дає завдання всім дітям. Якщо дитина, на яку він вказує, відповіла правильно — вона “відмирає” і може рухатись, якщо ні — чекає допомоги товаришів.

Зазвичай на кінець гри залишаються незадіяними пасивні, несміливі, невпевнені у власних силах діти, тому запитання, звернені до них, мають бути значно легшими. Якщо дитина не може відповісти на запитання, на прохання вчителя-логопеда їй допомагає той: а) хто ще не відповідає; б) хто знає відповідь; в) до кого звернеться по допомогу сама дитина. Після правильної відповіді дитина, яка отримала допомогу товариша, починає рухатись.

Варіант 1

— Я назву предмет чи об'єкт, а ви назвете його лагідно (сніг — сніжок, шуба — шубка, шапка — шапочка).

Варіант 2

— Я розпочну речення, а ви продовжить його. Будьте уважні. (Наприклад: “У Андрійка тепла шапочка. У дітей теплі... (шапочки)”; “На рукавичку сіла сніжинка. З неба падають... (сніжинки)”).

Варіант 3

— Я опишуватиму предмет чи ознаку, а ви спробуйте відгадати мої загадки. Щоб вам було легше, даю підказку — у кожній відгадці сховалося слово “сніг” (або будь-яке інше).

Загадки

- ♦ Взимку пташка прилітає,
Що червону грудку має. (Снігур).
- ♦ У дворі, немов жива,
Стоїть баба... (снігова).
- ♦ Дуже люблять малюки
Взимку гратися в... (сніжки).
- ♦ З неба падають пушинки —
Наче зірочки... (сніжинки).
- ♦ Швидко з гірки мчать малята
На санчатах і на лижах.
Раді зиму зустрічати,
Бо вона весела й... (сніжна).
- ♦ Летять, летять сніжинки,
Вкривають ліс і сад.
Це явище природи
Назвали... (снігопад).
- ♦ Як снігу намете багато,
Потрібна стане враз вона,
Бо сніг прибрати допоможе
Машина... (снігоочисна).

(Ю. Рібцун)

Гру можна проводити в інші пори року, відповідно змінюючи їхню тематику.

ТВОРЧІ ІГРИ

Творчі ігри є засобом осмислення різних аспектів життя дорослих, умовним відтворенням навколишньої дійсності, тому потребують тривалої та ретельної підготовки до їх проведення.

Організуючи їх, педагог допомагає малятам обрати ту чи іншу роль, створювати певні образи шляхом використання виражальних засобів (інтонації, міміки, жестів); виробляє в дітей уміння якомога точніше відтворювати образи персонажів, їхні характери за допомогою рухів і мовлення, формує вміння планувати гру та реалізовувати у ній свій задум. А також створює умови для поєднання в грі образотворчої, конструкторської, самостійної художньої та інших видів діяльності.

Види творчих ігор

- ♦ *Режисерські ігри.*
- ♦ *Сюжетно-рольові ігри* (сімейні, побутові, суспільні, загальної тематики).
- ♦ *Конструкторсько-будівельні ігри.*
- ♦ *Ігри-драматизації та інсценівки.*

На відміну від інших видів творчих ігор, у **режисерські ігри** дитина грає переважно сама. Вона довільно створює власний сюжет або перебудовує відомий їй літературний твір відповідно до своїх бажань та уявлень. Дошкільник розподіляє ролі між іграшками, а сам ніби спостерігає за ними, їхніми діями, залишаючись поза розіграною ситуацією.

Головна цінність **сюжетно-рольових ігор** полягає у творчому відображенні дошкільниками людських взаємин, їхнього розуміння світу дорослих, що є могутнім засобом активізації мовленнєвої діяльності. Сюжетно-рольові ігри є також провідним засобом соціалізації дитини, в ході якої формуються як окремі психічні функції, так і особистість дошкільника загалом.

Як і під час сюжетно-рольових ігор, під час **конструкторсько-будівельних** розвиваються зв'язне мовлення дітей, уміння домовлятися, спілкуватися.

Ігри-драматизації — розігрування в ролях художнього твору (найчастіше казки). Для дітей з ПМР ігри-драматизації є набагато складнішими, ніж описані вище види, адже в них потрібно не просто пригадати епізод з власного життя або придумати якусь історію самим, а відтворити події, їх послідовність, учинки учасників, повністю і часто дослівно запам'ятати репліки: за ким і що саме слід говорити, з якою мімікою та інтонацією промовляти ту чи іншу фразу, якими рухами її супроводжувати.

А от **інсценівки** доступніші для сприймання та відтворення дошкільниками з порушеннями мовленнєвого розвитку. На відміну від ігор-драматизацій, інсценівки будуються на основі творів, уже знайомих дітям, з нескладним сюжетом, переважно за змістом віршів або коротеньких дитячих п'єс; з використанням звичайних іграшок чи персонажів лялькового театру.

Завдання мовленнєвого розвитку в творчих іграх

Фонетико-фонематичний рівень

- ♦ Удосконалення імітаційної складової мовлення з використанням інтонаційних виражальних засобів (сила, темп, ритм, паузація, логічний наголос).
- ♦ Закріплення навичок чіткого та фонетично правильного мовлення.

Лексико-граматичний рівень

- ♦ Збагачення словникового запасу шляхом засвоєння контекстуально зумовлених лексичних узагальнень іменників, прикметників і дієслів, вживання слів емоційно-експресивного забарвлення.
- ♦ Удосконалення вміння граматично правильно здійснювати словозміну і словотворення.

Зв'язне мовлення

- ♦ Створення того чи іншого образу із залученням емоційно-вольової та рухової сфер, мовленнєвої діяльності.
- ♦ Розв'язування проблемних ситуацій шляхом обміну думками, обговорення.

- ♦ Формування навичок діалогічного та монологічного мовлення.

Для прикладу наводимо розробку творчої гри, а саме сюжетно-рольової.

Зоопарк

Сюжетно-рольова гра для дітей старшої групи

Мета. Закріплювати уявлення дітей про диких тварин, їхнє харчування, спосіб життя. Вправляти у правильному узгодженні іменників з прикметниками в роді, числі, відмінку. Розвивати загальну моторику, пам'ять, мислення, просторову орієнтацію, зв'язне мовлення. Виховувати зосередженість, гуманне ставлення до тварин, творчу уяву.

Матеріал: іграшкові дикі тварини, картинки із зображеннями відповідних харчів для них; плакат із символічним зображенням правил поведінки в зоопарку; машинки; квитки; будівельний матеріал.

Словникова робота. Уточнення категоріального рівня лексичних узагальнень іменників на позначення назв звірів; пояснення значення слова "вольєр" і закріплення його правильного промовляння; вправлення у вживанні "чарівних" слів.

Попередня робота. Читання художніх творів про тварин, відгадування загадок. Розгляд картин, ілюстрацій, бесіда за їхнім змістом. Виготовлення та підготовка атрибутів до гри. Виготовлення альбому "Веселий зоопарк".

Хід гри

Учитель-логопед загадує дітям загадку:

Я кудись ходив із татом,
Звірів бачив там багато:
Мавпу, тигра, крокодила,
І птахів там різних — сила.
Слон водою нас облив.
Де я був? Куди ходив?

— А хто з вас був у зоопарку? Кого ви там бачили? (Відповіді дітей).

Пізнавальна бесіда за сюжетною картиною "У зоопарку"

Учитель-логопед. Тварин до зоопарку привозять з різних країн, і його працівники намагаються зробити все для того, аби умови їхнього життя були якнайбільше наближені до природних. Для тварин, які полюбляють воду, споруджують басейни. Які це тварини? (Відповіді дітей). Для тварин, які ведуть нічний спосіб життя, будують спеціальні будиночки. А мавпам, наприклад, дуже до вподоби гойдатися, тому для них у зоопарку влаштовані гойдалки.

Що побудували люди для звірів? (Вольєри, загорожі). Так, у зоопарку все зроблено для того, аби

тваринам було зручно й просторо. Ви, напевно, звернули увагу, що вольєри у тварин різні. У кого вольєр найбільший, як ви гадаєте? Чому? (Відповіді дітей). А чи однакові житла влаштовують у зоопарку для тварин? (Різні). Звірі живуть у клітках і вольєрах, риби — в акваріумах, плазуни — в тераріумах.

У зоопарку працює дуже багато людей. Одні прибирають усю його територію, інші піклуються про тварин, стежать, щоб у їхніх оселях було прибрано, а тварини вчасно нагодовані.

У кожної тварини своя улюблена їжа: одні полюбляють рибу, інші — м'ясо, а є такі, які споживають тільки рослинну їжу. Щодня машини привозять до зоопарку свіжі продукти. За здоров'ям тварин постійно стежить лікар-ветеринар. У зоопарку працюють екскурсоводи, які розповідають відвідувачам багато цікавого про його мешканців. Щоб потрапити до зоопарку, потрібно купити квиток у касира, а при вході пред'явити його контролеру.

Організація гри

Учитель-логопед. Сьогодні я пропоную вам пограти в зоопарк. Що нам потрібно, щоб розпочати гру? Головне — мати звірят і вольєри. Звірята у нас є (показує іграшки), а вольєри ми зараз побудуємо самі. Як ви гадаєте, яку клітку потрібно побудувати для лева? (Велику, міцну). А ось для зайчика можна зробити житло значно менше. Для слонів та зебр вистачить звичайнісінької огорожі.

З допомогою педагога розподіляються ролі в грі відповідно до інтересів дітей, уточнюються їхні обов'язки. Хлопчики — водії, будівельники, працівники з догляду за тваринами. Дівчатка — ветеринари, касири, екскурсоводи, контролери. Менш активні малята стають відвідувачами зоопарку.

Перед обладнаною касою педагог вивіщує правила поведінки в зоопарку. Діти розглядають схематичні зображення й уточнюють, що в зоопарку робити можна, а що ні.

Поступово діти навчаються самостійно розподіляти ролі в грі. Сюжет ускладнюється **ігровими мовленнєвими завданнями**: малята відшуковують тварину, назва якої починається (закінчується) на певний звук; одні описують тварин, інші впізнають їх за описом; називають тварину пестливо; називають дитинчат тварин.

* * *

Пам'ятаймо: ігри, як і решта дидактичних засобів, ефективні лише тоді, коли забезпечені основні передумови успішного розвитку мовлення дитини, а саме: загальний розумовий і фізичний розвиток; багате змістовне життя, яке дає дітям багаж знань, вражень і переживань; приклади правильного мовлення; достатня кількість посібників та іграшок, що допомагають стимулювати дитяче мовлення; тісна співпраця з батьками. ■